

“DAVLATNING ASOSIY TIPLARI”

Ismatilloev Azizbek To'liqin o'g'li

O'zbekiston Respublikasi

Iqtisodiyot va Moliya Vazirligi huzuridagi

Bojxona Qo'mitasining Bojxona Instiuti,

Bojxona Ishi yo'nalishi 1-kurs kursanti

Ilmiy rahbar: Dilshod Yuldashevich Sattorov

Bojxona instituti “Umum-huquqiy fanlar kafedrası

o'qituvchisi dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqola davlatning asosiy tiplari, ularning tuzilishi, hokimiyat shakllari va fuqarolar bilan munosabatlari haqida keng va batafsil ma'lumot beradi. Unda davlat tuzilishi bo'yicha yagona, federal va konfederativ davlatlarning o'ziga xos xususiyatlari va amaliy misollari keltirilgan. Shuningdek, hokimiyat shakli bo'yicha monarxiya va respublika turlari, ularning ichki siyosat va fuqarolar huquqlariga ta'siri tushuntirilgan. Fuqarolar bilan munosabatlar asosida demokratik va avtoritar davlatlarning farqlari, siyosiy jarayonlarda ishtirok imkoniyatlari ham ko'rib chiqilgan. Maqola davlatning shakli va tuzilishini tushunish orqali siyosiy bilimlarni mustahkamlash, jamiyatdagi hokimiyat tizimi va ijtimoiy hayotga ta'sirini anglashga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Davlat, davlat tuzilishi, yagona davlat, federal davlat, konfederativ davlat, hokimiyat shakli, monarxiya, respublika, demokratik davlat, avtoritar davlat, fuqarolar huquqlari, siyosiy tizim, markazlashgan hokimiyat, hududiy birliklar, qonun ustuvorligi, siyosiy jarayonlar, fuqarolar ishtiroki, ichki tartib, ijtimoiy hayot

Abstract: This article provides a comprehensive and detailed overview of the main types of states, their structures, forms of government, and relations with citizens. It covers the distinctive features and practical examples of unitary, federal, and confederate states in terms of state structure. Furthermore, it explains the types of government, including monarchy and republic, and their impact on internal politics and citizens' rights. Based on relations with citizens, the differences between democratic and authoritarian states, as well as opportunities for participation in political processes, are also examined. The article helps to strengthen political knowledge and understand the influence of the form and structure of the state on the system of power and social life.

Keywords: State, state structure, unitary state, federal state, confederate state, form of government, monarchy, republic, democratic state, authoritarian state, citizens' rights, political system, centralized power, territorial units, rule of law, political processes, citizen participation, internal order, social life

Kirish

Davlat – jamiyatning siyosiy va ijtimoiy tashkiloti bo'lib, uning asosiy vazifasi ichki tartibni ta'minlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni saqlash hamda tashqi xavfsizlikni ta'minlashdir. Davlat shakli, tuzilishi va hokimiyatni amalga oshirish usullari uning samarali ishlashini belgilaydi va jamiyat hayotiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan, markazlashgan yagona davlatlarda qarorlar markaziy organlar tomonidan qabul qilinadi, federal davlatlarda esa hududiy birliklar o'z qonun va boshqaruv tizimiga ega bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, davlat hokimiyat shakli va fuqarolar bilan munosabatlari orqali ham farqlanadi: monarxiya yoki respublika shakli, demokratik yoki avtoritar tamoyillarga asoslanishi ichki siyosatga, qonun ustuvorligiga va fuqarolarning siyosiy jarayonlarda ishtirokiga ta'sir qiladi. Shu bois, davlatning asosiy tiplari, ularning tuzilishi, hokimiyat shakllari va

fuqarolar bilan munosabatlarini o'rganish siyosiy bilimlarni mustahkamlash, jamiyatsdagi hokimiyat tizimi va ijtimoiy hayotga ta'sirini yaxshiroq anglash uchun muhim ahamiyatga ega bo'lib, mavzuni siyosatshunoslik va ijtimoiy fanlar doirasida chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Asosiy qism

Davlat tuzilishi bo'yicha turlar

Davlat tuzilishi – hokimiyatning hududiy taqsimlanishi va markazlashganligi bilan belgilanadi. Ushbu tuzilish davlatning siyosiy barqarorligi, hududiy boshqaruv va fuqarolar hayotiga bevosita ta'sir qiladi. Asosiy turlari:

Yagona (markazlashgan) davlat – barcha qarorlar markaziy organlar tomonidan qabul qilinadi va butun hududda bir xil qonunlar amal qiladi. Bu tur markazlashgan hokimiyatni kuchaytiradi va siyosiy barqarorlikni ta'minlaydi, lekin mahalliy hududlarning mustaqilligi cheklangan. Masalan, Fransiya va Yaponiya.

Federal davlat – hududiy birliklar o'z qonun va boshqaruv tizimiga ega bo'ladi, lekin tashqi siyosat, milliy mudofaa va iqtisodiy strategiya markaziy hukumat tomonidan boshqariladi. Bu tuzilish hududiy xilma-xillik va mahalliy boshqaruvni rivojlantirish imkonini beradi. Masalan, AQSh, Germaniya, Rossiya Federatsiyasi.

Konfederativ davlat – mustaqil davlatlarning birlashmasi bo'lib, markaziy hokimiyat faqat umumiy masalalarda vakolatga ega, masalan, mudofaa yoki tashqi siyosat bo'yicha. Bu tuzilish davlatlararo mustaqillik va hamkorlikni ta'minlaydi. Masalan, Evropa Ittifoqining ayrim funksiyalari.

Hokimiyat shakli bo'yicha turlar

Hokimiyat shakli davlat boshqaruvining tuzilishini va fuqarolar bilan munosabatlarini belgilaydi.

Monarxiya – davlat boshlig'i meros orqali hokimiyatga keladi.

Автократик монархия – hokimiyat to'liq monarx qo'lida bo'ladi, siyosiy qarorlar markazlashtirilgan (Saudiya Arabistoni).

Konstitutsiyaviy monarxiya – monarxning vakolatlari parlament va konstitutsiya tomonidan cheklangan (Buyuk Britaniya, Ispaniya).

Respublika – davlat boshlig'i saylov orqali keladi va xalqga hisobdor bo'ladi.

Prezidentlik respublikasi – prezident davlat va hukumat boshlig'i sifatida qarorlar qabul qiladi (AQSh).

Parlament respublikasi – bosh vazir hukumatni boshqaradi, prezident ramziy vakolatga ega (Germaniya, Hindiston).

Aralash respublika – prezident va parlament hokimiyatni birgalikda boshqaradi (Fransiya, Ukraina).

Hokimiyat shakli fuqarolar huquqlari va siyosiy jarayonlarda ishtirokiga bevosita ta'sir qiladi.

3. **Fuqarolar bilan munosabatlar bo'yicha turlar**

Davlatning tabiati fuqarolarning siyosiy va ijtimoiy huquqlariga bog'liq:

Demokratik davlat – fuqarolar siyosiy va ijtimoiy hayotga faol jalb etilgan, qonun ustuvorligi ta'minlangan va hokimiyat xalq manfaatlariga xizmat qiladi. Masalan, Shvetsiya va Kanada.

Avtoritar davlat – fuqarolar siyosiy jarayonlarda cheklangan huquqlarga ega, hokimiyat kuchli markazlashgan va qarorlar markazdan qabul qilinadi. Masalan, Shimoliy Koreya.

Davlat va fuqarolar munosabatlarini o'rganish siyosiy bilimlarni mustahkamlash va jamiyatdagi hokimiyat tizimini yaxshiroq anglashga yordam beradi.

Davlatning tuzilishi, hokimiyat shakli va fuqarolar bilan munosabatlari o'rtasidagi bog'liqlik jamiyatdagi siyosiy va ijtimoiy tizimni shakllantiradi. Markazlashgan yagona davlatlar barqarorlik va qonun ustuvorligini tez ta'minlasa, federal davlatlar hududiy birliklar va mahalliy boshqaruvni rivojlantirish imkonini beradi. Demokratik davlatlar

fuqarolar ishtiroki va qonun ustuvorligini ta'minlasa, avtoritar davlatlar ichki tartib va hokimiyatning markazlashuvini kuchaytiradi. Shu bois, davlatning asosiy tiplari va ularning xususiyatlarini o'rganish siyosiy bilimlarni mustahkamlash va jamiyatdagi hokimiyat tizimini yaxshiroq anglash uchun muhimdir.

Xulosa

Davlatning asosiy tiplari – uning shakli, tuzilishi, hokimiyat shakli va fuqarolar bilan munosabatlari orqali aniqlanadi. Yagona, federal va konfederativ davlatlar har biri hududiy boshqaruv, markazlashganlik va siyosiy barqarorlik jihatidan o'ziga xos xususiyatlarga ega. Shuningdek, monarxiya va respublika shakllari, demokratik va avtoritar davlatlar fuqarolarning siyosiy jarayonlarda ishtiroki, huquqlari va ichki tartibga ta'sir qiladi. Davlat tuzilishi, hokimiyat shakli va fuqarolar bilan munosabatlarning o'zaro bog'liqligi jamiyatdagi siyosiy va ijtimoiy tizimni shakllantiradi. Shu bois, davlatning asosiy tiplari va ularning xususiyatlarini chuqur o'rganish siyosiy bilimlarni mustahkamlash, jamiyatdagi hokimiyat tizimini tushunish va ijtimoiy hayotga ta'sirini anglash uchun muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Odilqoriyev X. T., Tultyev I. T. va boshqalar. *Davlat va huquq nazariyasi: Darslik*. Toshkent: Sharq, 2009. – 592 b. (Davlat tuzilishi, hokimiyat shakllari va siyosiy rejim tushunchalarining umumiy nazariy asoslari).
2. Saydullayev Sh. A. *Davlat va huquq nazariyasi*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, 2022. – vaqtli, asosiy davlat nazariyasi va shakllari bo'yicha manba.
3. Eshov B. *O'zbekistonda davlat va mahalliy boshqaruv tarixi*. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019. – 432 b. (Davlatning shakllanishi va boshqaruv tizimlari tarixi haqida chuqur tushuntirish).

4.*Siyosatshunoslik: Davlat shakllari va rejimlar*. Tashkent: TIIAME nashriyoti, 2021. (Siyosatshunoslik nazariyasi asoslari, davlat tuzilishi, boshqaruv shakllari haqida ilmiy darslik).

5.*Siyosatshunoslikka kirish: O'quv qo'llanma*. Toshkent: Ma'rifat nashriyoti, 2025. – 332 b. (Siyosatshunoslik fanining asosiy kategoriyalari, davlat nazariyasi va siyosiy tizimlar).